

FOLIA ONOMASTICA CROATICA 12–13 (2003–2004)

UDK 811.162.4'373.2
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 16. IX. 2003.
Prihvaćen za tisak 11. XI. 2003.MILAN MAJTÁN
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra
Slovenská akadémia vied
Panská 26, SK-813 64 BratislavaADJEKTÍVUM ZÁZRIVÝ –
PROPRIUM ZÁZRIVÁ V SLOVENČINE

V slavistike nie je všeobecne známe, že staršia slovenčina poznala slová *zázrivý*, *zázrivosť*, *zázrost*, pretože ich neskôr celkom nahradili slová *závistný*, *závistlivý*, *závist*. Aj v pramennej základni Historického slovníka slovenského jazyka sa tieto slová vyskytujú iba v niekoľkých dokladoch.

Prídavné meno *zázrivý* poznáme iba z prekladu Magdeburského práva z r. 1473, z tzv. Žilinskej knihy, a to v počestenej podobe: *O zazrzywem czlowieku; ktery czlowiek gest zazrzywy a w tem bude nagden a przeswiedssen, zostane bezectny a niesprawedlywy* (Kuchar, 1993, s. 91). O počestenej podobe hovoríme preto, že zo starej češtiny slovo *zázřivý* nie je doložené. Známe je však zo starej poľštiny v podobe *zazrzywy*, *zazrywy* ako synonymný výraz k "zazdrośny" (Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki, 1927/1953, s. 366).

Z adjektíva odvodené podstatné meno *zázrivosť* je v starej slovenčine doložené z rukopisného spevníčka nábožných pesničiek z r. 1723–24: *Deg nam wernych pritelu, gednotu, prizniwost, obrat wssech neprateluw, zhlad mrzku zazriwost; zapopatrug wdowy, syrotky, zbedowanych, nemocnych y wyhnanych, Otče opravdowy*. Druhý doklad je z náboženského traktátu "Prawda wjry Krystoweg katolickeg aneb wsseobecneg", ktorý vyšiel tlačou v Košiciach r. 1752: *ne ze zlosti, ne ze zazrywosti, ale z lasky to wšecker pochazeti musy*.

Niekoľko dokladov zo staršej slovenčiny možno nájsť aj na podstatné meno *zázrost*, ktoré bolo známe aj zo starej poľštiny (*zazrość*, dnes *zazdrość*) a zo starej ukrajinčiny (ззрость, dnes зздрість). Dva sú opäť zo Žilinskej knihy z r. 1473: *kterehoz by pak obzalowali bezprawie anebo pomluwali skrze zazrost, gde gemu o zywoť, aby w zadney zazrosti nebyl, gestly by on chtiel ssanowati proti prawu* (Kuchar, 1993, s. 14, 92). Ďalšie dva doklady sú z kalvínskych tlačí z r. 1752, jeden zo spevníka s názvom "Hlasz pobosneho spéványa": *Pridzi, zasni v serdtzu nasém oheny sweteg lyúbosztzi szvej, polam zázrosztz, het zaseny, abi*

sme mi jedné buľi v tvojej boszkej lyúbosztzi. Druhý doklad je z knižky žalmov s názvom "Svetoho Dávída kráľa a proroka szto i pedzesatz 'soltari": *Provadz 'se mnye, o laszki Panye! V szvéj svetěj szpravodlyivosztzi, nzech vidzá mojo zá-zrosztzi, se mnye v szvéj pravěj tzesztze silnye prosztzis nyezmiľnye* (porov. Király, 1953, s. 273).

Slovo *zázrost'* zachytáva aj Idioticon J. Ribaya z r. 1808. Palkovičov česko-nemecko-latinský slovník z r. 1821 ako slovakizmy kvalifikuje slová *zázřjm* a *zá-zrost* a vysvetľuje ich slovami "závidím" a "závist". Aj česko-nemecký slovník J. Jungmanna (1839) slová *zázrost* = řewniwost a *zázřiti* = záviděti podľa Palkoviča uvádza ako slovakizmy s kvalifikátormi *slc*. Na samom konci 19. stor. sa so slovom *zázrost'* stretávame v slovensko-ruskom slovníku L. A. Mičátka (1900).

Káľalov Slovenský slovník z literatúry aj nárečí z r. 1923 uvádza z tejto skupiny slovo *zázrost'* s odkazmi na Palkoviča a Riznera, slová *zázrivec*, *zázroň* s veľmi všeobecným českým ekvivalentom "zlobivý člověk" a slovo *zazerák* ako "závistník". V Slovníku slovenského jazyka (1965) sa ako krajové uvádza slovo *zá-zrivý* s významom "zlostný, hnevľivý", vyexcerpované z diela Š. Rysuľu.

Napokon i V. Machek v vo svojom Etymologickom slovníku jazyka českého a slovenského (1957, s. 588) pri hesle *zřiti* vykladá aj slovenské slová *zázrivec*, *zázroň*, *zázrost'* a *zazdrost'*.

Do súčasnosti sa výraznejšie zachovali slovesá *zazrieť*, *zazerat'* s významom, ktorý sa v Slovníku slovenského jazyka zapisuje ako "nepriateľsky, zlostne sa dívať; byť zamračený, neprívetivo sa tváriť, gániť", v Káľalovom slovníku ešte ako "zlostně, závistivě hleděti". Podobu *zazerám* získanú od J. Kollára spomína v hesle *zázřiti* Jungmann, uvádzajú ju vo svojich slovníkoch Š. Jančovič (1854) aj J. Loos (1871). Základný význam slova *zrieť* "vidieť" sa pri uvádzaných derivátoch nevyskytuje. V slovných čel'adiach obidvoch slovanských sloviess *vidieť* a *zrieť* sa významová stránka rozvíjala podobne (*vidieť* – *závidieť* – *závist* – *závistľivý*, *zrieť* – *zázriť* – *zázrost'* – *zázrivý*).

Ešte pred dvadsiatimi rokmi sa myslelo, že pôvodný lexikálny význam ojkonyma *Zázrivá* azda mohol súvisieť so základným významom sloviess *zrieť*, *zazrieť*, t. j. že by mohlo ísť o osadu, ktorá nie je "zrivá", ktorú nemožno vidieť (Lutterer – Majtán – Šrámek, 1982, s. 343–344). Súviselo to aj so skutočnosťou, že osada, obec *Zázrivá* sa nachádza na konci doliny dvanásť kilometrov od obce Párnica ležiacej na hlavnej ceste, ktorá ide popri toku rieky Oravy od Kral'ovian cez Dolný Kubín, Oravský Podzámok a Tvrdošín a potom ďalej cez Trstenú do Poľska na Chyžné a Jablonku. So zreteľom na existenciu slov *zázrivý*, *zázrivost'*, *zázrost'* v staršej slovenčine možno uvažovať priamo o motivácii "osada, ktorú možno závidieť" alebo "osada, ktorú závidia". Podobným spôsobom sa formovala motivácia názvov typu *Zvadľivá*, *Zvadľivé*, kde možno uvažovať o

motivácii "miesto, o ktoré sa vadia, súdia". Pri podrobnejšej areálovej analýze všetkých názvov zo slovenského jazykového územia utvorených z adjektíva *zázrivý* alebo potom z ojkonyma *Zázrivá* možno konštatovať, že tvoria spoločný relatívne kompaktný areál zahŕňajúci časť dolnej Oravy, dolné Kysuce, okolie Žiliny a územie dolného Turca. Na Orave sú to názvy obce, rieky a doliny. Obec *Zázrivá* (1552, 1588 *Zazrywa*, 1564 *Zazdrywa*, 1598 *w Zazriweg*, 1615 *Zazriwa*) vznikla až v polovici 16. stor. (Kavuljak, 1955, s. 268), podľa nej dostal názov pravý prítok Oravy, riečka *Zázrivka* (*Zázrivanka*, *Zázrivá* a *Zázrivský potok*), ktorá sa predtým nazývala Parnica (1382 *Parnicza*, 1786, 1805 *Parnicza*) (Majtán – Rymut, 1985, s. 73), a dolina (*Zázrivská dolina*).

Na Kysuciach sa názvami *Zázrivy*, *Na Zázrivy*, *Na Zázrivky* nazývajú polia a pasienok v katastri mesta Čadca. Na okolí Žiliny je názvov *Zázrivá* niekoľko. Podľa kartotéky terénnych názvov v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV sa *Zázrivá* nazýva časť obce Varín, názov *Zázrivá* majú aj les a pasienok v obciach Lietavská Svinná a Zbyňov.

Názov *Zázrivá* má aj vrch v hrebeni Malej Fatry s kótou 1394 m, ktorého západná časť sa nachádza v katastri obce Turie (okr. Žilina), východná časť v katastri obce Priekopa, ktorá je dnes súčasťou Martina; podľa neho dostali názvy *Zázrivá* aj les, dolina a potok, ľavý prítok Turca na hranici medzi Vrútkami a Priekopou (Krško, 2003, s. 131). Napokon názov *Zázrivá* má aj pasienok v Hornom Jasene, ktoré je súčasťou obce Turčianske Jaseno v okr. Martin.

Na Kysuciach tvoria osobitný areál názvy utvorené zo synonymného slova *závisť* (náreč. *zovišč*), ktoré mohli mať rovnakú motiváciu (niektoré su zapísané v nárečovej, iné v spisovnej, pospisovnenej podobe): *Zovišč*, pole Čadca, *Zavišč* Klokočov, *Závisť*, pole Oščadnica, *Na Závisť*, pole Oščadnica, *Závisť*, pole Radôstka, *Zovišče*, pole Turzovka, *Na Zovišče*, *pole Turzovka*. Zo Záhoria poznáme názvy utvorené z tohto slovného základu, majúce podobu *Závistnica*: *Závistnica*, pole Kátov, lúky Skalica. Motiváciu všetkých týchto názvov by mohol naznačovať aj ľudový výklad z obce Radôstka: "je tam závideniahodná úroda".

Literatúra

- BĚLIČ, J., A. KAMIŠ, K. KUČERA: *Malý staročeský slovník*. Praha: SPN 1978.
BRÜCKNER, A.: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna 1970 (pretlač 1. vyd. z r. 1927)
JUNGMANN, J.: *Słownik česko-německý*. D. 1 – 5. Praha: 1835 – 1839.
KÁLAL, M.: *Slovenský slovník z literatury aj nárečí*. Banská Bystrica: 1923.
KARŁOWICZ, J., A. KRYŃSKI, W. NIEDŹWIEDZKI: *Słownik języka polskiego*. Tom 8. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 1927/1953.

- KAVULJAK, A.: *Historický miestopis Oravy*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1955.
- KIRÁLY, P.: *A keletszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei*. Budapest: Akadémiai kiadó 1953.
- KRŠKO, J.: *Hydronymia povodia Turca*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB 2003.
- KUCHAR, R.: *Žilinská právna kniha*. Magdeburské právo. Bratislava: Veda 1993.
- LOOS, J.: *Slovník slovenskej, maďarskej a nemeckej reči*. Pešť: 1871.
- LUTTERER, I., M. MAJTÁN, R. ŠRÁMEK: *Zeměpisná jména Československa*. Praha: Mladá fronta 1982.
- MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství ČSAV 1957.
- MAJTÁN, M.; K. RYMUT: *Hidronimia dorzecza Orawy*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN 1985.
- MIČÁTEK, L. A.: *Diferenciálny slovensko-ruský slovník*. Martin: 1900.
- PALKOWITSCH, G.: *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*. B. 1–2. Preßburg: 1820–1821.
- RIBAY, G.: *Idioticon Slovacicum, voces Bohemis au plane non, aut alio sensu usitatas, circiter 14 700 complectens* (rkp. z r. 1807–1808, ftk. v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV).
- Slovník slovenského jazyka*. Zv. 1 – 6. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.
- Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.* Т. 1. Ред. Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. Київ: Наукова думка 1977.

The adjective *zázrivý* – the name *Zázrivá* in the Slovak language

Summary

It is not known in Slavistics whether the old Slovak language had the words *zázrivý*, *zázrivost'*, *zázrost'*, as they had been completely replaced by the words *závistný*, *závistlivý*, *závist'* (envious, envy). In the sources for *Historického slovníka slovenského jazyka* (The Historical Dictionary of the Slovak Language) these words occurred only in a few documents.

Kľučne riječi: slovački, onomastika, pridjev *zázrivý*

Key words: Slovak, onomastics, adjective *zázrivý*